

Azrbaycan-Ermnistan m^ünasiblⁱri (Qaraba konfliktind Rusiyann rolunu n^ür almaqla) - MQAL

enerji amili Rusiyann istyinin ksin olaraq Qaraba mnaqisind balans bir qdr d olsa Azrbaycann .seyrin dyi biln tk kataqoriyad

Azrbaycan-Ermnistan m^ünasiblⁱri (Qaraba konfliktind Rusiyann rolunu n^ür almaqla) - H^ümm^ü:sevn Surnari

:Giri .1

Qafqaz v onun cnub b^ülgsi hl qdim zamanlarda d^ünn^ünyann n m^üh^üm v eyni halda n b^ürl^ühranl mntqlrindn sayld. Tayfa-cmiyyt qarql v m^ürk^übliyin g^ürl etnik mozaika adlanan bu region tarix boyu bir çox m^ünaqilrin yaranmasna sbb olmudur. Azrilr, k^üuml^ürdlr, ermnilr, g^üuml^ürc^üuml^ülr, çeçenlr, inqlar, abxazlar, tallar v ruslar burann qdim tayfalarndan hesab olunurlar. Sovetlri Birliyinin parçalanmas v assimiliyasiyann bitmsi il milltçilik ruhu yenidn dirçldi v bu xalqlar üçün milli kimlik tlb etmk imkan yarand. Bellikl, Qafqaz regionunda silsilli qardurmalar v brk m^ünaqilr balad. Bu arada Azrbaycan v Ermnistan ölklri arasnda Qaraba konflikti hll olunmayan m^ünaqilrdn saylr. Bu m^ünaqi, iki ölk m^ünasiblⁱrnini n probleml m^ünasibt çevirmidir. ndiy kimi m^ünaqinin hli istiqamtind b^üuml^üt^ün yollar, beynlxalq v regional vasitçilikl^ü, o c^üuml^ümldn Rusiya, ran, Qazaxstan, Minsk qrupu v digr ölk v tkilatlarn chdlri nakam qalmdr. M^ünaqinin çöz^üuml^ülmsi üçün muxtariyyt, konfedarasiya, m^üuml^üstqillik, hakimiyyt b^üuml^ülg^üuml^üs^üuml^ü, htta hrbi hll yolu, paket hll yolu, mrhl hll yolu çrçivsind razi m^üuml^übadils kimi layihlr tklif edilmidir v koalisiya yanama, xarici q^üuml^üvv, yaxud Dayton s^üuml^ülh sazii, dstklm proqram, dartimos modeli, çeçen modeli, Paul Goblenin razi m^üuml^übadils layihsi, birg h^üuml^ükumt üsulu, Madrid üsulu v digr model v layihlrin irli s^üuml^ür^üuml^ülmsin baxmayaraq, bunlarn heç biri m^ünaqiy son qoya bilmyib. S^üuml^ülh m^üuml^üzakirlninin bir-birinin ardnca uursuzluu, m^ünaqi trflrini v beynlxalq vasitçilri myus etmidir. Bel ki, beynlxalq analistikl^ü, o c^üuml^ümldn Kroker, Hompson v All m^ünaqilri kataqoriyaladrdqda Qaraba konfliktini "qflanm m^üuml^ünaqi" adlandrmaa üstünl^ük vermilr (Gamaghelyan, 2005:11). Komaya getmi m^ünaqi, sakitlmyn v indakar m^ünaqi, buzlam m^ünaqi kimi adlar Qaraba .m^ünaqisi haqqnda ildilmidir

Qaraba m^ünaqisind 30 min insan hlak olmas, 1 milyon nfrin öz yurd-yuvalarn trk etmsi, hr iki trf üçün milyardlarla dollar dyrind iqtisadi v sosial infrastrukturlara ziyan dymsi, hal-hazrda Azrbaycan-Ermnistan m^ünasiblⁱrinin normallamas üçün balca mane saylr. ki ölk arasnda m^ünaqisind iki ölk xalqnn bir-

.birindn daha çox uzaqlamasna sbb olmudur

1994-c^üuml^ü; ild s^üuml^ülh razlmas iki ölk arasnda n s^üuml^ülh, n m^üuml^üharib durumu il nticlndi v Azrbaycann torpaqlarnn 20 faizi Ermnistan ial altnda qald. Ermnistan hl d Azrbaycan razilrini öz ial altnda saxlayr v bundan m^üuml^üzakirld alt kimi istifad edir. Halbuki, Azrbaycan tkc Ermnistan q^üuml^üvv^ülrinin ial olunmu torpaqlardan geri çkilmsi v bu razilrin azad olunmas qarsnda Dalq Qarabaa n y^üuml^üksk statuslu muxtariyyt vermy razdr. Bu ziddiytli yanamalar g^üuml^üvnsizliyi v ümudsizliyi brkitmi, hr iki trfin atksin pozmasn artrm, m^ünaqinin davam

etmsin v iki ölk münasibtlrind dümnçiliyin daha da .güclnmsin sbb olmudur Yuxardak veriln izaha diqqt etmkl hazrk tdqiq Qaraba konfliktinin uzunömürlü olmasnn v bunun nticci olaraq Azrbaycan-Ermnistan münasibtlrind dümnçilik yaanmasnn sbblrini aradrr. Buna cavab tapmaq üçün Qaraba münaqisind Rusiyann siyasti v Azrbaycan-Ermnistan münasibtlrind dümnçiliyin davam etmsind rolu aradrlacaq v bu frziyy daha qabarq aradrlacaq ki, "Qaraba münaqisinin hli prosesini özün bal etmk üçün Rusiyann siyasti v hr iki trfin münasibtlrind öz strateji balansn qorumaq mqsdl münaqinin uzanmasna bais olmu v Azrbaycan-Ermnistan münasibtlrind dümnçilik . "yaanmas davam etmidir

Qeyd ediln sasla, beynlxalq böhranlarn idar edilmsind Rusiyann ümumi yanamasna, onun real paradiqmalar sasnnda thlilin v Qaraba münaqisinin tarixin qsa nzs salnacaq, sonra Rusiyann rftar il bal önml v tsirli amillri aradrlacaq. Daha sonra Qaraba münaqisinin Rusiyann thlüksizliyin v maraqlarna tsiri v bu ölknin ona qar siyasti gözdn keçirilck, sonda is Rusiyann Qaraba .münaqisin aid glck siyastlri bard söz açlacaq

:Nzr çrçivsi .2

Rusiyann beynlxalq böhranlar idar etmsi onlarn beynlxalq sviyyd tarixi davran nnlrindn tsirlnmidir. Bu növ idaretm tarixi v razisi Rusiya çarl, sovet Rusiyas v hazrk Rusiyadr. Onun nticci rus çarlndan hazrk dövr qdr ortaq siyasi rftardr. Bu ortaq siyasi rftar ruslarn "beynlxalq rftar strategiyas" adlandrmaq olar. Qeyd ediln strategiya çox qorxulu v hücum xarakterlidir. Maraql budur ki, onda uzun müddt üçün klassik realizm frziyylrini müahid etmk olar. Ona gör d Rusiyann beynlxalq böhranlara yanamasnn, bu ölknin ümumi xarici siyastinin thlili mövzusunun çtin olmas v soyuq müharib dövründn sonra beynlxalq münasibtlrd dinamik tkamülün v müasir qloballama v yaxnlama prosesin baxmayaraq beynlxalq münasibtlr nzrlri arasnda realizm paradiqmalar hl d Rusiyann xarici .(siyastinin thlilind yüksk etibar dayr (Wieclawski, 2011: 177

Bununla bel Rusiyann beynlxalq böhranlarn idar edilmsin realizm paradiqma yanamalarnn hr bir prespektivindn eksklüziv bax qeyri-kafi olacaq. Ruslarn beynlxalq böhranlarn idar edilmsind klassik realizm yanamasnda yüksk gücl yana vurulamaq lazmdr ki, Rusiyann xarici siyastinin tkamülü yava v könülsüz olub v hr halda soyuq müharib dövründn sonra güc bölgüsünd mhdudiyylr mcbur olmudur. Ona gör d beynlxalq nizam sasnnda mrkzlmi struktur realizm Rusiyann mürkkb xarici siyastinin mahiyytinin açqlanmasnda nöqsann varl il dyiikliklrin izah üçün faydal ola bilr. Hmçinin, Sovetlr Birliyi zamannda olduu kimi siyasi v hrbi altlrinin indi olmamas üzündn Rusiyann beynlxalq böhrann hli istiqamtind enerji v iqtisadi imkanlar kimi digr güclrdrn istifad etmsi gündlilikd dayanr. Ona gör d hegemonluq rqabtind neorealist nzriyydn yararlanmaq dövtin gücünün mahiyyt dyiknliyinin thlili v beynlxalq sistemlr çevik münasibt üçün faydal ola bilr (bid). Eyni halda neoklasik realizmin subyektiv anlaylara v dövtlrin daxili strukturuna hmiyyt vermsin (Muirzad, 129: 1385) diqqt etmkl Rusiyann siyasi quruluu, rus elitasnn baxlar, nüfuzlu qurumlarn rolu, rus milltçiliyi ideologiyaçlarnn

düünclri, Rusiyan tarixi gücünün dirçldilmsi ideyalar kimi kataqoriyalarn tsirini anlamaqda Rusiyan beynlxalq böhranlar idaretm yanamasna nzh çarpan kömk göstr bilr v beynlxalq böhranlar Rusiyan idar etmsind hrbi texnologiya, ideologiya v enerji arasnda tarixi ballqlar daha

.yax izah ed bilr

Bununla bel Rusiya Federasiyasnn xarici siyastinin analizind unutmaq olmaz ki, Rusiyan yanamas hl d klassik realizm nnsi il laqlidir. Rusiya xarici siyast yanamasnda milli maraqlar prinsipi, güc, xüsusil d hrbi güc qabiliyyti kimi klassik realizm ünsürIrin nzh çarpacaq hdd diqqt edir. Ibtt, ruslarn beynlxalq böhranlar idar etmlri soyuq müharib döyründn sonra "yaxn xaric" v

."uzaq xaric" sviyrlinin bir-birindn ayrmalarndan çox tsirlnmidir

Uuml;mumiyytl, Rusiya yaxn xaric msilsind ölksinin milli maraqlarn, yaxud& strategiyasn azacq thdid edn böhranlara ilk addmda hrbi güc v thdid yolu il cavab vermidir. Baqa söz, yaxn xaricdki böhranlara ruslarn ilk reaksiyas brk v

.(qardurmaç olmudur (Vaizi, 13: 1389

Bu öIknin Gürcüstan böhran il qarlamas, Ukrayna il münasibtlrd enerji mülahizlri, Avropada raketdn müdafi qurularnn yerdirilmsi il müxalifti, postsoviet ölkrlind NATO-nun genilnmsin qar müqavimti göstrir ki, ruslar bu bölglrd beynlxalq ciddi müqavimti qarlamasalar, hrbi thdidlrdn tutmu hrbi hrktlr qdr bütün vasitlrdn istifad edck. Avropada Adi Silahlarn Mhdudladrlmas Müqavilsinin tkbana lvi, raketlrin rqi Avropaya trf tulanmas, Sankt-Peterburda skndr raket qurularnn thdidi, 2008-ci lilin avqust

aynda Gürcüstana hrbi hücum ruslarn özün yardım prinsiplri

.üzrind klassik realizm saslanmalarnn nümunlridir

Qaraba münaqisinin idar edilmsind d Rusiya brk yanama yolunu tutdu. 1990-c il 20 yanvarda Sovet ttifaqnn Qrmz Ordusunun Bak halisinin mitinqin qanl hücumu, açq-akar olaraq Qaraba torpaqlarna daxil olmas, açq-akar olaraq Ermnistan silahla tmin etmsi v hrbi dstklmsi, münaqisnin hlli istiqamtind beynlxalq v regional rqiblrinin uurlarna mane olmas, qardurma trflri il strateji balans qorumaq v nticd Ermnistan qarsnda Azrbaycann hrbi gücünün zifldilmsi, Azrbaycann Ermnistana qar hr hans mümkün hrbi hücumuna qar cavab vercyi il thdid etmsi ruslarn Qaraba münaqisinin idar edilmsind realizm yanama anlamnn v onlarn münaqiy sfr v oyun udub-uduzmaq toplamasnn cmi üslubunda brk

.yanamasnn byandır

Ruslar, Qaraba münaqisinin idar edilmsind silsilvari bal hrbi imkanlar, enerji diplomatiyas, Rusiya mperatorluunu dirçltmk ideologiyasndan eyni zamanda istifad etmidir. Bununla da Rusiya münaqisnin hllini özün balamaq üçün daha çox udu kartna yiylmk, Rusiyan baxlar v maraqlar il .uyun olduu, thlüksizliyi tmin olduu surtd son hllinin baa çatmasn istmidir

Tdqiqin mlumatlar .3

Qaraba konfliktin ötri bax .3.1

SSR-nin qurulmasndan sonra mrkzi hökumtin tzyiqliri il o zamank Azrbaycan rhbrliyinin 1920-ci il 1 dekabr tarixli Byanat il Naxçvan, Zngzur v Dalq Qaraba razilri Ermistana verildi. Amma bir müddtdn sonra Stalinin frman il bu razilr Azrbaycana qaytarld. Bu hadis Türkiy v SSR arasnda balanan dostluq müqavilsindn sonra

.(ba tutdu (E.Cornell,1999:15

1921-ci ilin yayndan Qaraba v Naxçvan rsmi olaraq Azrbaycan Respublikasnn trkib hisssi hesab edildi. 1922-ci ild Qarabaa Azrbaycan Respublikasnn trkibind muxtariyyt

.(statusu verildi (hvri, 210: 1375

Yerevann fikrinc, Stalin xarici siyast çrçivsind, o cümldn Türkiyni raz salmaq v bu ölk il münasibtlr qurmaq, bolevik inqilabnn rq trf genilnmsi, Azrbaycan vasitsil müslimanlarla yaxn münasibtlr yaratmaq mqsdilril Qaraba Azrbaycana verdi (Vaizi, 123: 1385). Lakin, Stalinin güclü nüfuzundan qorxan ermnilr onun hökumt banda olduu vaxt corafi bölgüy etiraz etmy .cürt etmdilr

1985-ci ild SSR-nin rhbri Mixail Qorbaçov trfindn "yenidnurma" v "akarlq" layihlrinin hyata keçirilmsindn sonra ermnilr Qaraban Ermnistana birldirilmsini tlb etdilr. 1985-ci ilin iyun aynda Ermnistan SSR Ali Soveti DQMV-nin Ermnistan SSR-birldirilmsi qrarna razln ifad edn v SSR Ali Sovetindn vilaytin Azrbaycan SSR-dn alnaraq Ermnistan SSR- birldirilmsi mslsini nzrdn keçirmiy v tsdiq etmyi xahi edn qrar qbul etdi. Azrbaycan SSR Ali Soveti v onun Ryast Heyti DQMV-nin Azrbaycan SSR-dn alnaraq

.Ermnistan SSR- birldirilmsini qbuledilmz v qeyri-mümkün elan etdi iyul 1988-ci il tarixind DQMV Xalq Deputatlar Soveti böIgnin Azrbaycan SSR-dn 12 birtrfli qaydada ayrlmasna dair qeyri-qanuni bir qrar qbul etdi. Drhal, buna cavab olaraq, 13 iyul 1988-ci il tarixind Azrbaycan SSR Ali Sovetinin Ryast Heyti SSR v Azrbaycan SSR Konstitusiyalarla, elc d Azrbaycan SSR-in "Dalg Qaraba Muxtar Vilayti haqqnda" Qanununa saslanaraq, DQMV Xalq Deputatlar Sovetinin vilaytin Azrbaycan SSR-dn birtrfli qaydada ayrlmasna dair DQMV Xalq Deputatlar Sovetinin 12 iyul 1988-ci il tarixli qrarnn qeyri-qanuni v heç bir hüquqi qüvysi olmadn byan edn qrar qbul etdi .((hvri, 210: 1375

Grginlikl getdikc brkidi. Trflr qar millti öz ölksindn çxarmaa baladlar. Bak neft iqtisadiyyatnda mul olan bir çox ermnilr öz ilrini itirdilr. Azrbaycnada yaayan 160 min ermni Ermnistana v Rusiyaya köçmy mcbur oldular (Wadlow, 2006: 2). Ermnistan trfindn d oxar addmlar atlmd. Dinc aksiyalar gözlnilmdn qardurmala çevrildi. Eyni zamanda Stepanakert (Xankndi) v Baknn yaxnlnda yerln snaye hri Sumqaytda azri v ermni azlqlarnn öldürülmsi hadislri ba verdi. Moskva, vvllr zahird neytrallq nümayi etdirls d tdrin ermnilrin trfini saxlad v bu msl 20 yanvar 1990-c ild Bakda mitinq sbb oldu. Lakin, mitinq Qrmz Ordu trfindn dadld, hali qtliam edildi (Vahidi, 213: 1385). Bu hücum nticsind 130-dan çox adam hlak oldu, 700 nfr yaraland v yüzrl insan hbs edildi. Baknn dinc halisinin qtliam edilmsi hadissind hmin gün Moskvadan göndrilmi qounun trkibind çoxlu ermni itirak edirdi v halinin

.(öldürülmsind onlarn daha çox pay olmudur (Vahidi, 364: 1385 SSR-nin parçalanmas v bunun ardnca Azrbaycan v Ermnistann müstqil olmalar il Qaraba mslsi hr iki ölk üçün xüsusi hmiyyt ksb etdi. Azrbaycan qüvvlrin hücum etmyi v tam bir müharib aparmaq üçün mövqeiyit tapan Qaraba ermnilri iki istiqamtdn Laçna hücuma keçdilr. Onlar Laçn ial etmkl Qaraba birbaa olaraq Ermnistana birldirn dhliz açdlar. Bunun ardnca davam edn

.(döyülrdn sonra ua da ermnilrin lin keçdi (hvri, 210: 1375 Ermnistan ordusu v bu ölknin könüllü xalq qüvvlri Qaraba ermnilrin kömk etdiyi halda Azrbaycan Respublikas daxili siyasi çkimlrl Ibyaxada idi v Elçibyin trfdarlar il polkovnik Surt Hüseynovun qüvvl arasnda daxili toqqumalar gedirdi. Bu hadisIrdn istifad edn ermnilr hmin rfd bir müharib hücumu il Azrbaycann bir sra hrlrini ial etdilr. Ümumi olaraq, 1994-cü ildk Qarabadan lav, Qaraba trafnda olan Füzuli, Laçn, Zngilan, .Adam, Qubadl, Cbrayl, Klbcr kimi 7 rayon da ermni qüvvlrinin lin düdü Müharib nhayt, 1994-cü il 9 mayda Minsk qrupunun vasitçiliyi v .Rusiyann qardurma trflrinin hr ikisini dstklmsi il dayandrld

Qaraba konfliktind Rusiyann rftarna tsir qoyan önmlı amillr .3.2 Müxtlif ölçüd bir sra amillr Rusiyann Qaraba münaqisind rftarn tkil edir. Hmin tsirli kataqoriyalar sasnda Rusiyann Qaraba siyasti formalamdr. Bu :amillrdn bir neçsin iar edirik

"Rusiyann "yaxn xaric" tfkkürü v "Monro doktrinas .3.2.1 Sovet ttifaqnn dalmas il Rusiya Federasiyas v postsoviet ölklrinin münasibtlri yeni mrhly qdm qoydu. Siyasi, iqtisadi qeyri-sabitlik v regional münaqilr hr biri öz növbsind xarici qüvvlri Rusiyann trafnda artd. Bu da Rusiyada yeni yanamalarn yaranmasna sbb oldu. Rusiya hrbi qüvvlrinin Moldaviya, Azrbaycan v Gürcüstana müdaxillri Rusiya v postsoviet ölklri arasnda tdrinc yeni münasibtlr anlay formaladrrd. Sabiq SSR-nin trkibind olan ölklrin thlüksizlik ballqlar Rusiyann thlüksizlik siyastind yeni yanamann yaranmasna gtirib çxard: Rusiyann Monro doktrinas. Bu doktrina Rusiyayann xüsusi maraqlarn nzs almas il onun digr ölklr müstsna müdaxil etm hüququna amil olur. Rusiya bu doktirinan tqdim etmkl qonu ölklr hrbi müdaxilsini izah etmy, ona don geyindirmy chd etdi. Gürcüstan v Tacikistana hrbi qüvvl yeridilmsi d bu doktirinaya saslanrd. Moskvada bel bir oriyentasiya güclnmkd olubdur ki, yaxn xaricd olan ölklr müstqil hrbi güc malik olmamaldrlar. Hmçinin, yaxn xaric ölklr qrl hrbi v müdafi münasibtlrinin genilnmsi Rusiya üçün arzuolunmaz .(hesab olunur (Kolayi, 168: 1385

Bu yanamann Rusiyann Qaraba münaqisinin hllind hans hdd tsir qoymasn izah etmy ehtiyac yoxdur. Münaqinin öz-özlüyünd beynlxalq çkimy çevilmsi imkan vardr v ntic olaraq beynlxalq v regional oyunc¸ularn ayan münaqiy çkir. Rusiyann yaxn xaric tfkkürün saslanan bu mövzu ölknin thlüksizliyi v maraqlar il ziddir. Rusiya da ona mane olmaq üçün "xüsusi thlüksizlik .msuliyytin" malikdir Tdqiqin ardnda v "Qaraba münaqisinin Rusiyann thlüksizliyin v maraqlarna .tsiri" hisssind yenidn bu mövzuya qaydacaq

Azrbaycann qrb meyillnmsi .3.2.2
Hal-hazrda Azrbaycan Respublikasnn Rusiya Federasiyas il geni v drin iqtisadi-siyasi münasiblri, htta hrbi mdkalqlar mövcuddur. Buna baxmayaraq Rusiya, Azrbaycan razilrin girdiyi v hrbi müdaxillr etdiyindn, azrbaycanllar üçün arzuolunmaz bir ölk saylr. Rus çarl v Sovet ttifaq dönmind ruslarn Azrbaycana hrbi hücumlar, Qaraban dstklnmsi üçün keçiriln dinc mitinq Qrmz Ordunun hücumu v 1990-c ild qanlı yanvar hadislri, Qaraba münaqisind Rusiyann Ermnistan dstklmsi .Azrbaycanda ruslara qar mnfi fikri daha da güclndirmidir Azrbaycan Respublikas, Rusiya-Ermnistan geni mdkalna nzs salmaqla hmi onu öz thlüksizliyi üçün ciddi thdid hesab edir. Ona gör d Rusiyann Qaraba münaqisinin hlli istiqamtind vasitçilk missiyasnda neytral mövqe tutacana übh il yanar. Azrbaycana bu qid hakim olmudur ki, Rusiya, Cnubi Qafqaz regionunda "tfriq sal, hökumt et" siyasti yürütdükc, Qaraba münaqisi hll oluna bilmz. Ona gör d Rusiyann sülh prosesind maraqlarna drin bdbinlikl baxr. Bel nzs glir ki, ruslar bu mövzuda neytral deyildir v onun Cnubi Qafqaz münaqilrinin hlli üçün vasitçiliyind bitrf

qalmasna inanmaq olmaz. Rusiyann 2008-ci ild birtrfli olaraq Abxaziya v Cnubi Osetiyan .(müstqil ölk kimi tanms, bu fikri tsdiqlyir (Kjaernet, 2009: 2-3 Qaraba münaqisind mövcud hqiqt budur ki, Azrbaycan Respublikas bu münaqid Rusiyann mövqeи balansnn qorunmas üçün hr addm atmasna baxmayaraq, Moskvann Yerevana yardmlar dayanmr. Ona gör d Bak qrb meyillnmkl Qafqaz regionundan xaricd özün siyasi dstk almaa chd etmidir. Azrbaycan Respublikas Kollektiv Thlüksizlik Müqavilsi Tkilat (KTMT) v Müstqil Dövltlr Birliyind (MDB) itirakç olmaqla Qaraba münaqisinin hlli üçün bir qap açlacan .(düünürdü (rfi, 139: 1392

Rusiyann nüfuzu altnda olan tkilatlarda üzv olman nticsiz olduunu gördükd Bak dövlti Müqavilnin bir üzvünün (Rusiya) digr bir üzvün (Ermnistan), üçüncü trf (Azrbaycan) müharibd hrbi dstk vermsini sas gtirrk KTMT v MDB-d öz .(üzvlüyünü dayandrd (Migdalovitz, 2001: 13

Qeyd ediln sasla, Azrbaycan beynlxaq sviyid thlüksizliyin tmin edilmsi, diplomatik dstk, silah-sursatla tmin edilmsi, infrastruktur sahlrind investisiya qoyuluu, öknin iqtisadi inkiaf mqsdil Amerika il münasibtlri genilndirmi öz gündliyin sald (H.Cordesman, Gold, Shelala and Gibbs, 2013: 8). Bu proqram çrçivsind Azrbaycan 1994-cü ild NATO-nun "Sülh Namin Trfdalq" Proqramna fxri itirakç kimi qouldu v bu yolla NATO il hrbi mkdala balad (Mohsini v .(Naibpur, 6-55: 1391

Qeyd edk ki, AB-n Cnubi Qafqaza arl onun Azrbaycanla yaxn münasibtlrind dayanr. Azrbaycann Ermnistan v Gürcüstanla müqayisd yüksk strateji mövqeiyti, Qafqaz regionunun bütün neft v qaz resurslarnn Azrbaycan corafiyasnda yerlmsi bu tmayülü AB-a dikt edir. Bel ki, 1995-ci ild Berjinski tkid edir ki, biz Qafqazda Azrbaycan öz söyknciyimiz etmliyik ("AB-n Qafqaz regionunda siyasti", 1382). Sözsüz ki, Azrbaycan da bel bir tmüyüldn istifad etmy çalr. Hqiqtd Azrbaycan-qrb münasibtlri qarlql geosiyasi ehtiyaclar üzrinddir. Regionda thlüksizlik v enerji axn sahlri iki trfin ortaq narahatln tkil edir (H.Cordesman, Gold, Shelala and Gibbs, 2013: 8). Azrbaycan qrbi öz enerji resurslarna vasit etmkl Qaraba münaqisinin hllind .qrbin dstyindn yararlanmaa çalr

Rusiya-Ermnistan strateji münasibtlri .3.2.3

Rusiya v Ermnistann hazrk münasibtlrini Rusiya v Osmanl imperiyalar nn tarixi rqabtlrind axtarmaq lazmdr. Ermnilrin çoxu öz ölklinin Rusiya il laqlrini tarixi qaçlmaz balln tbii ntisci hesab edirlr. Onlar 1915-ci ermni soyqrmn v türklr trfindn varlqlarnn thdid edilmsini bu zmind n mühüm amillr hesab edirlr. Ermnilr htta, Sovet ttifaqnn parçalanmasndan sonra Türkiynin onlarn öksin hücum edcyindn qorxurdular. Bzi sndlrdn aydn olur ki, 1993-cü ild Türkiy dövlti Ermistana hrbi hücum plan üzrind ilmidir. Ona gör d Ermnistan, Rusiyaya daha çox yaxnlamaqla v öz gücünü Azrbaycan üzrind qlby toplamaqla Türkiynin Ermistana mümkün hrbi hücumunun qarsn almaa chd etmidir. 1995-ci ild Türkiy il srhdd yerln Gümrü hrbi bazasnn Rusiyaya verilmsi, hmin ilin avqust ayna qdr 4300 rus sgri, 80 tank v artilleriyasnn Ermistanda yerldirilmsi, Türkiynin thdidinin aradan qalxmas istiqamtind ba tutmudur (J. McGinnity, 2010: .(24-25

Ermnistan-Rusya münasibtlrind SSR-nin dalmasndan sonra diqqti çkn hdd

sabitlik olmudur. Bunun da n önlü sbbi bir-birlrin qarlql ehtiyacn olmasdr. Yerevan dövmelvli çalr ki, Rusiya bu önlü lkni silala tmin etsin v muuml;xtlif sahlrind investisiya qoysun. Rusiyann da Cnubi Qafqazda siyasi-hrbi itirak Ermnistan vasitsil muuml;mkündür (Minasyan, 2013: 5). Rusiya, Ermnistan Cnubi Qafqazda onun nuuml;fuzunu qoruyan hesab edir. Ermnistan da Rusiyaya duuml;mnçilik yaanan bir muuml;hitd onu qoruya bilck etibarl muuml;ttfiq kimi baxr (Minassian, 2008: 4). 1997-ci ild iki önlük arasında imzalanan dostluq muuml;qavilsin gönl;r qarlql hrbi mwdalq nzrd tutulmudur. Bel ki, üçüncuuml; bir ölk huuml;cum edrs, hr iki ölk bir-birlrin qarlql hrbi yardım etmlidirlr. Bu mouml;vzu Qafqaz ölklerindn yalnız Ermnistan daxil olduu Kollektiv Thlüksizlik Muuml;qavils Tkilatnda (KTMT) da qeyd olunub v muuml;qavilnin mqsdrlrindn biri d itirakç dövltlrin xarici huuml;cumlardan muuml;dafisidir (Mikhelidze,

(2010: 6)

Ermnistan, silah Rusiyadan bu ölknin daxili qiymtlrin, yni rus ordusunun ald qiymt alr. 1999-cu ild Rusiya Ermnistanda yerln üç hrbi bazasnda: Tuuml;rkiy il srhd razid yerln Guuml;mrü 102-c hrbi bazas, Erebunidki 426-c hrbi bazas v Meridki hrbi bazasnda yer-hava "S-300" zenit-raket kompleksleri, 18-dn 20-dk dd "MiQ-29" qrc tyyarsi yerldirdi. Mlum qrarla bu ölk "Scud B" ballistik raketlri v

.(ona aid atc qurular Ermnistana köçürüldü)Ibid Hmçinin, Rusiya Ermnistann iqtisadiyyatnda n çox investisiya qoyan ölkdir. ki ölk arasında muuml;badilnin hcmi daim artmaqda olmudur. 1996-2005-ci illr arasında Rusiya Ermnistann iqtisadi sahsin 405 milyon dollar investisiya qoymudur (Minassian, 2008: 8). Rusiyann bu ölk ümumi investisiyasnn hcmi 2012-ci ild 3 milyard dollar ötmüdür v n çox enerji v rabit sahsin .(srmay qoyulmudur (Minasyan, 2013: 1

Regionda enerji geosiyasti v onun ötürülm xtlri .3.2.4 Rusiya 33% tbii qaz, 1% xam neft, 20% da kömür, 14% urana malik olmaqla duuml;nyann 5-ci enerji mnbyi saylr. Ona gör tamamil özl bir mouml;vqe sahibdir. Bir çox enerji muuml;txssislri Rusiyan 21-ci srin "enerji supergücü" adlandrrlar. Ona gör d Rusiya qar trflrl öz laqsini qorumaq v nzard saxlamaq üçün enerji mövzusu üzrin çox hesab açm v xüsusi hll yollar nzrd tutmudur. Bu sasla, inhisarçl v Avropa bazarlarnda genilnmyi qorumasn Rusiyann enerji sahsind n muuml;hüm strategiyas hesab etmk olar. Buna uygun olaraq Rusiya öz :strategiyasnda iki yanaman eyni zamanda izlyr

.Thlüksizliyin tmini v enerji ötürüimsi yollarnda diversifikasiya .1 Hr hans bir mnbdn Avropaya ötürül bilck qaz ixracnn qarsn almaq .2 .((thri, Bhmn v lipur, 1391: 10-12

Rusiyann enerji siyastlrinin ksin olaraq Azrbaycan Respublikas zngin enerji ehtiyatlarna malik olmaqla öz diplomatiyasn v enerji xtlrini üç mqsd çatmaq :yönmind layihdirib .Müstqilliyin qorunmas .1

al olunmu razilrini qaytarmaq v razi bütövlüyünü .2 .qorumaq .(Ouml;zünü tminetm v iqtisadi güc malik olmaq (smaylov, 1999: 2& .3 Bu arada ikinci mqsd Azrbaycann enerji diplomatiyasnn n balca hdfl kimi tantmaq olar. Çünki Qaraba Azrbaycann razi v siyasi trkibind olmadan v ial altnda olan torpaqlarn geri qaytarlmadan, müstqillik v razi bütövlüyü v bundan da önmlı olan millt anlay Azrbaycan Respublikasnn xalq v dövlt

baçlar üçün tsvvür edilmir. Ona gör d ölknin böyük neft v qaz ehtiyatlarna diqqt etmkl bu ölk chd etmidir ki, ötn 20 ild beynlxalq mdkdalq sahsind fal oyunçuya, birbaa xarici investisiyalarn clb etmk, böyük neft irktlri il neft ehtiyatlarnn kf etmk v enerji ötürülmsi sahlrind itirakçya çevrilsin. Bel ki, Avropa ttifaqnn enerji msllri üzr komissarnn açqlamasna sasn, Avropa ttifaq üçün hal-hazrda Azrbaycan cnub dhlizi v enerji layihlrind olduqca .(hmiyytli ortaq hesab olunur (Paul and Rzayeva, 2011: 2

2004-cü ildn balayaraq Azrbaycann enerji siyastinin nticlrindn biri d bu ölknin Rusiyadan enerji idxalndan aslln qurtarmaq olmudur. Bundan qabaq Azrbaycan öz enerjisini Rusiya boru kmrlri vasitsil ötürülmsindn asl idi. Bu msl d enerjinin qiymti, tranzit xrclri müzakirlrind Azrbaycann mövqeini zifldirdi. Xüsusil d Qaraba münaqisi msllsind Rusiya-Ermnistan strateji münasiblrin v Rusiyann Ermnistan açq-akar dstklmsin diqqt etmkl Rusiyaya ballq Azrbaycan thlüky salrd v ruslarn intiqam ala bilmk qorxusu, tbbüsü Azrbaycann lindn çxarrd. Enerji ixrac üçün Rusiya boru kmrlrindn asllq prosesi Bak-Tbilisi-Ceyhan neft kmrinin açlna qdr davam etdi. 2005-ci ild bu layihnин gerçklmsi il Rusiyann Xrz dnizi neftinin ötürülmsind inhisarna son qoydu. Hmçinin, 2006-c ild Cnubi Qafqaz qaz xtthinin çkiliinin baa çatmas il Azrbaycan qaz ixracnda daha artq müstqil oldu. Bu hadisnin mnas o idi ki, Azrbaycan bundan sonra Rusiyann enerji qiymtlri, tranzit xrclrini artrmas kimi tzyiqlr v tbii qazn Bakya ixracnn ksilmsi, Azrbaycan qaznn xaric ötürülmsind maneçililikrindn yaxa qurtaracaq v öz xarici siyastind müstqil olacaq. Amma Rusiyann nzrind bu msl Bakya tzyiq göstr bilck enerji adl n mühüm vasitsindn mhrum olmaq demk idi. Hal-hazrda Kreml Azrbaycanda öz nüfuzunu qorumaq üçün digr .(vasitlri snaqdan keçirir (Kjaernet, 2009: 3

Qeyd edilmsi önmlı olan digr bir msl budur ki, Qaraba münaqisinin digr trfi olan Ermnistan enerji idxalna gör Rusiyadan brk asl vziyyetdir. Rusiyann Ermnistana enerji ötürülmsi Gürcüstan razisindn keçmsini v Azrbaycann Gürcüstann bir çox bölglrini qazla tmin edilmsini öz nzartind saxlamasn nzr alsoq, onda bel nticy glmk olar ki, zrurt yaranarsa, Azrbaycan Rusiyann Ermnistana qaz ötürülmsi tranzit yolunu balamas il thdidi .(ed bilr (Kjaernet, 2009: 4

Bütün bunlar geosiyastd enerjinin önmlı tsir malik olmasn v onun ötürülmsind Rusiyann Qaraba münaqisind Azrbaycanla balans yaratmaq üçün istifad etmk istmsini v Cnubi Qafqazda qrb .dövtlrinin v irktlrinin qarsn almaa chd etmsini göstrir

Qrbin regionda genilnmy meyli .3.2.5

SSR-nin parçalanmasndan sonra soyuq müharib dövründ qrb bloku olan ölk SSR-dn ayrlm rqi Avropa, Qafqaz v Orta Asiya ölkli il siyasi, iqtisadi v hrbi münasiblqr qurmaa baladlar. Bu münasiblrl frdi v kollektiv formalarda (Avropa Birliyi v NATO) yeni müstqillk qazanm Qafqaz v Orta Asiya ölkli il aydnrd. Qrbin bu regionlara bax tamamil frqli v Rusiyann baxlarnn ksindir. Bu regionlar qrb üçün daha çox hmiyyt dadndan onlarn Rusiyann nüfuzu altnda qalmasn istmir. Qrbin ilk v sas hdfi odur ki, bu iki mntq Rusiyann nüfuzundan xaric olsun v ya n azndan bu ölkld nüfuzu azalsn v bunun vzind qrbin sözü gedn ölkld hrtrfli nüfuzu üçün rait yaransn. Qrbin ikinci mqsdı budur ki, Rusiyann regiondak

enerji inhisarçlna son qoymaq v bu yolla özlrinin Rusiya v regiona olan enerji ballqlarn nqr almaqla glckd Rusiyann enerjidn bir alt kimi istifad etmsinin qarsn almaq v öz glck enerjilrini tmin etmk üçün zmant yaratmaqdr. Reallq budur ki, AB v qrb ölklri Rusiyann bu regionlarda gücünün artmasndan v nüfuzunun genilnmsindn qorxurlar. Rusiyann bu ölklrd nüfuzu AB v qrb üçün ac nticlr ver bilr (hmdiyan v Qulami, 1388: .(18-19

Qafqaz regionu tkc enerji ehtiyatlarna v AB-n üzün yeni enerji sahsia açd üçün deyil, hm d regionun geostrateji baxmdan ran v Rusiya arasnda mane olmas ("AB-n Qafqaz regionunda siyasti", 1382) v hr iki ölknii bu regiondan nzard saxlamaq üçün lverili olduuna gör hmiyytlidir. AB Qafqaz ölklrini Rusiya dairsindn xaric etmk mqsdil Gürcüstanda rngli inqilab hazrlayaraq hyata keçirdi, Qafqaz ölklrini Rusiyadan uzaqlamaa tviq etmkl, Avropa-Atlantik qurumlarna, o cümldn Avropada Thlüksizlik v mdkalq Tkilat, Avropa uras, QUAM, Trasika v NATO-nun "Sülh Namin Trfdalq" Proqram, NATO kimi digr qurumlarda itirak etmy imkan yaratmaqla tdrinc Rusiyann dairsini kiçiltmk siyasti hyata keçirdi. Deyilnlr gör, Vainqton ötn 20 ild Rusiyann iqtisadi, siyasi gücünü parçalamqa, vhdtind xll yaratmaqla onu üç yer – Avropa Rusiyas, Sibir v Uzaq rq –

.(bölmk niyytind olmudur (Qalibaf v Cuneysi, 1388: 151

Avropa Birliyi d Qafqaz regionuna böyük hmiyyt verir. Ona gör d 1995-ci ild Qafqazla xüsusi stretegiya qurma planladrd v onun mli hll yolu Avropa ölklrin tqdim edildi. Habel, 2000-ci ild Azrbaycan v Ermnistan ATT- üzv olmaa raz oldu. Bel nqr glir ki, NATO v ATT-in thlüksizlik sahsinin genilnmsi v Qafqazda enerji resurslarndan istifad ed bilmsi v nzard saxlamasna diqqt etmkl Avropa Birliyi Qaraba münaqisinin dinc yolla hll olunmasn istyir. Çünki bel bir yolu seçmkl regionda min-amanlq v sabitlik yaranacaq. Bu da region ölklrini qrb v Avropa Birliyin yaxnladracaq (Gamaghelyan, 2005: 7). Ona gör d Avropa Birliyi Minsk qrupunda Fransann bir hmsdr kimi tsir qoymasndan lav, Qaraba münaqisind öz nüfuzlarn icra etmk üçün digr iki yoldan da istifad etmy :çalr

a) Avropa il qonuluq siyasti. Bu siyasti Avropa Komissiyas hazrlayr v icra edir
b) Avropa urasnn qyyumluu il icra olunan Avropa Birliyinin Qafqaz üzr xüsusi .nümayndliyi

Birinci siyast v 2006-c ild yaylm snd uyun olaraq Qaraba münaqisinin çözümünd davaml düzgün vdi nümun kimi .(göstrilir (Wolff, 2007: 2

Qaraba konflikti v onun Rusiyann thlüksizliyi v maraqlarna tsiri .3.3 Yuxarda qeyd edildiyi kimi tdqiqin bu hissind yenidn "yaxn xaric" anlayna qaytmamz .Rusiyann Qaraba münaqisind rftarn daha artq drk etmy kömk ed bilr Realizm v güc siyasti anlay üzrind tkid edn hazrk aradarma postsoviet ölklriin srhdri il strateji genilnmnin drinlmsi il Rusiyann maraq v thlüksizliyinin tarixin nqr salr. Kozyrev bu mövzuya toxunaraq deyir: "Rusiyann hyati maraqlar bu regiona yönlib v bu nahiyd d thdid olunur". 3 mart 1993-cü ild Rusiyann Thlüksizlik uras keçmi Sovet ttifaq ölklrinin srhdrlind Rusiyann thlüksizlik maraqlarna gör sülhü qoruyan prinsip qbul edildi. Bu prinsip postsoviet ölklri srhdrlind Rusiyann müdafi olunmasna xüsusi v fövqlad tkid edir v göstrir ki, Rusiya bu razilrd üçüncüxarici siyasi-hrbi gücün itirak il ciddi müxalifdir (Leyk v Murqan,

.(1381:310

Yaxn xaric" strateji hmiyyti Rusiyada hmi öz yerini qorunudur. Putin" üçün d Rusiya trafnda sabitlik v thlüksizliyin qorunmas v yaxn xaricd yad qüvvlrin nüfuzunun artmas il qarlamaq böyük hmiyyt .(dayr (Kulayi, 1385: 298

Rusiyann yaxn xaricd siyastlri bu ölknin ehtiyaclar il inkaredilmz hdd ilgilidir v Rusiya Federasiyasnn dalmaq thlüksi üçün büruz edn hr növ dyiikliy qar çxr. Rusiyann nzrinc qrb ölklri baçlar Ruyasnn regiondak maraqlarn rsmi olaraq tanmaldr v bunun ardnca Rusiya, bu ölklrin hrbi thlüksizliyin v siyasi sabitliyin zamin olmaldr. Ona gör d Rusiya "xüsusi thlüksizliyin msuliyyti"n malik bir ölk hesab olunur v ona gör d sülhün tmin olunmas üçün addm atmaldr. Rusiya strateqlri qeyri-sabitlik qövsünün Gürcüstandan Çin qdr uzanacan v bunun Rusiya üçün ciddi thlüksizlik nticlri olacan düünürlr. Onlarn fikrinc qardurma bölglrind Rusiyann drhal müdaxils hmin bölgd digr güclrin artmamasna v nüfuz qazana

.(bilmmsin sbb olacaq (Kulaiyi, 1385: 20-319

Bu yanama il Rusiya, Sovet ttifaqnn dalmas illrindn sonra öz qonuluunda; Moldovada Dnestryan , Ukraynada Krm, Gürcüstanda Abxaziya v Cnubi Osetiya, Azrbaycan v Ermnistan arasnda Dalq Qaraba kimi separatçmünaqilri dstklmsi il yaxn xaricd öz nüfuzunu qorumaa chd edib. Moskvann sas hdfi postsoviet ölklrind xarici qüvvlrin müdaxilsini mhdudladrmaqdr (Minassian, 2008: 7). Rusiya çalr ki, bu münaqilrd öz idarçiliyini icra etmkl öz qonuluunda "sabit qeyri-sabitlik" durumunu qoruyub saxlamaq istyir. Bu durum regionda Rusiyann itirakna haqq qazandra v münaqi

.(trflrinin siyasi v iqtisadi zifliklrindn faydalana imkan yarada bilr (Mikhelidze, 2010: 2 Yaxn xaric tfkkürün diqqt etmkl Qaraba münaqisi Rusiya :üçün daxili v xarici olmaqla iki baxmdan hmiyyt ksb edir

.Daxili baxmdan qonuluq, ballq v bu münaqinin imali Qafqazda qoya bilcyi tsirlr Xarici baxmdan Qaraba münaqisinin regional v transregional güclri bu mntqy

.(çkmsi (Vaizi, 1389: 199

Rusiyann Monro doktrinasna sasn, yaxn xaricdki bütün münaqilr, o cümldn Qaraba konflikti ilk mrhld Rusiya Federasiyasnn razi bütövlüyü il laqlidir. Hqiqtd Qaraba münaqisinin idar olunmas imali Qafqazda onun mümkün oxarnn yaranmas v baqa razilr genilnmsinin mümkünlüyün gör Rusiya üçün önml hmiyyti vardr. Rusiyada tqribn 100 etnik qrup yaayr. Bu ölknin müxtlif bölglri arasnda Cnubi Qafqazda daha çox müxtlif etnik tayfalar mskunlamdr. Çeçen böhran v Dastan hadislri Rusiyann bu mntqy daha çox hssas olmasna sbb olmudur. Cnubi Qafqaz hadislri, xüsusn d Qaraba münaqisi rait v Qafqaz tayfalarndan bzilrinin

.(separatçlq meyllri üzrind çox tsir qoydu (Vaizi, 1389: 199

Ccedil;eçen döyüçülrinin könüllü olaraq&Qaraba müharibsind itirak v bunun vzi olaraq Azrbaycan Respublikasnn onlar Rusiya-çeçen münaqilrind dstklmsi Qaraba münaqisi v imali Qafqaz msllrinin bir-birin bal olmasn göstrir. Rusiya çox yax baa düür ki, imali Qafqazn sabitliyi Azrbaycann sabitliyin çox baldr. Xüsusil d Dastann sabitlik v thlüksizliyi Azrbaycanla qonu olduu, azri azlqlarnn bu bölgd mskunlamas, habel, lzgi v avarlarn Azrbaycanda mskunlamasna

.(gör bu ölknin sabitlik v thlüksizliyindn brk asldr (Valiyev, 2011: 135-36

Daxili thlüksizlik v razi bütövlüyünü qorumaq mqsdl dini-etnik oyanmalarn nzartd saxlanlmas, idarçiliyi v onun Rusiyann daxilin genilnmsinin qarsn alnmas üçün Azrbaycan Respublikasna tzyiq vasitsi olaraq Qaraba münaqisindn istifad etmk Rusiya dövlt baçlarnn .gündliyind dayanmdr

Digr sas bir narahatlıq budur ki, Qaraba münaqisi Rusiya thlüksizlik v maraqlar üçün yaxn xaricd problem yaradr, regional v beynlxalq güclrin ayan bu regiona açr. Rusiyaya mlumdur ki, Azrbaycann NATO il laqlrinin genilnmsinin qarsn alan yegan amil Qaraba münaqisidir v münaqi öz hllini tapd surtd bu ölk sürtl NATO v anti-rus qövsünd dayanacaq .((Valiyev, 2011: 143

Xüsusil d yuxarda qeyd edildiyi kimi Rusiyann münaqinin bir trfini strateji dstklmsin reaksiya olaraq, Azrbaycan Respublikas öz neft-qaz ehtiyatlardan istifad edrk qrb oyunçularn Cnubi Qafqaza clb etdi. Azrbaycann NATO-nun proqramlarnda faliyytini d bununla saslandirmaq olar. Bu itiraklar Qaraba münaqisi mövzusunda Rusiyann siyastlrin tsir qoymaq, onu hr iki trfi eyni olaraq dstklmy mcbur etmk, sülh müzakirlindr Azrbaycann xeyrin mövqe tutmas üçün hyata keçir. Bu sasla Azrbaycan NATO-da birbaa v daimi

.(üzvlüyü d ümd mqsd olaraq izlyir (Vahidi, 1385: 48:441

Aydndr ki, yaxn xaricd qrb güclrinin itirak, xüsusil d NATO kimi hrbi tkilatların hüzuru postsoviet ölkindr Rusiyann manesiz hüzurunu mhdudladrr. Qeyd olunan mövzu Cnubi Qafqaz regionu kimi çox hmiyyti bir msld v bu regionun dövltlrin qryönümlü olmas il Rusiya dövltini Qaraba münaqisinin idar olunmasna daha çox hssas edir. Bu münaqinin Rusiya üçün digr hmiyyti ona gördir ki, bu münaqi Cnubi Qafqazda yerlir v bu region Rusiyann azad sulara çx v strateji laqlri üçün n önmlı yoludur. Bu üzdn onu qorumaq Rusiyann balca mara v orada nüfuz etmk Rusiyann rqiblrinin hdfidir (hmdiyan v Qulami,

.(1388: 8

Cnubi Qafqaz, imali Qafqaz v slam dünyas arasında divar yaradr. Bu region Türkiy v ranla hmsrhddir. Rusiya da hmi bu iki regional gücü Qafqazda öz nüfuzu üçün problem hesab edir. Türkiy NATO itirakçs v pantürkçü baxla, ran da islami siyasi inkiafla Rusiyann yaxn xaricd maraq v thlüksizliyini thdid edn arzuolunmaz oyunçu hesab olunur. Cnubi Qadqaz Rusiyann Yaxn rql laqlri üçün körpü, yaxud bnd rolunu oynaya bilr. Ona gör d gr bu mntq Rusiyann nüfuz dairsind olsa, Rusiyann Yaxn rq qaps olacaq. Amma digr dövltlrin nüfuzu altında olsa,

.Moskvann Yaxn rq hdfirinin qarsnda maney çevrilck

Cnubi Qafqaz iqtisadi qaynaqlar il d Rusiya üçün hmiyyt ksb edir. Azrbaycanda enerji mnblri v Orta Asiya neftinin Qafqaz yolu il qrb tranzitinin mümkünlüyü regionun geosiyasi v geoiqtisadi hmiyytini daha da artrr. Cnubi Qafqaz, hmçinin qrbin Orta Asiyaya çx üçün mühüm bir yol hesab olunur. Onun Moskva trfindn nzartd saxlanlmas qrbin Orta Asiyada nüfuzunu mhdud etmk v Rusiyan gücIndirmk demkdir .((E.Cornell, 1999: 50

Rusiyan Qaraba münaqisi üzrind düündürn digr msl Cnubi Qafqazn hr üç öksinin qrbyönümlü olmasdr. Azrbaycan, Rusiyann Ermnistan dstklmsin gör, Gürcüstan is Cnubi Osetiya v Abxaziya mslsin gör Rusiya trfindn hrbi hücuma mruz qaldndan bu iki öknin qrb meyli tbiidir. Lakin, Rusiyan daha çox narahat edn msl bu

meylin Ermnistanda yaranmasdr. Reallq budur ki, Rusiya-Ermnistan münasiblri asimmetrik laqlrdir v burada Ermnistan enerji, dmir yolu v telekommunikasiya sahlrind Rusiyadan brk asldr. Maraqlarn olmasna baxmayaraq, bu növ laqlr Ermnistan çox mhdud etmidir. Ermnistan is öz növbsind komplementar (tamamlayc) xarici siyast seçmkl qrb v Rusiya il münasiblrinde mümkün hdd balans qorumaa çalr. Bu üzdn Ermnistan, NATO v Avropa tkilatlarn proqramlarnda fal itirakç olmaa chd edir, müdafi, terrorizml mübariz, demokratiyann genilnmsi, iqtisadi modernlm sahlrind AB-la mkdalq edir. (Galstyan, 2013: 3.) Halbuki, Ermnistan Rusiya üçün hmiyyti vvlkindn daha çoxdur. 2012-ci ilin dekabrnda Azrbaycann Qbl RLS-in icar müddtinin artrimasna raz olmamas üzündn Bak-Rusya münasiblrinde soyuqluq yaranmas v 2008-ci ild Gürcüstan-Moskva münasiblrinde grginlik v müharibnin ardnca Rusiya üçün Ermnistan hmiyyti ikiyat artmdr. Çünki Moskva bilir ki, Ermnistan da itircyi surtd, Rusiyan Cnubi Qafqazda hrbi v siyasi itiraknn sona yetmsi olacaq. (Minasyan, 2013: 2-4)

Rusiyann Ermnistanda üç hrbi bazas – Türkiy il srhd razid yerin Gümrü 102-c hrbi bazas, Erebunidki 426-c hrbi bazas v Meridki hrbi bazas (Minassian, 2008: 11) – Ermnistan Cnubi Qafqazda Rusiyan srhd postuna çevirmidir. ki ölk arasnda strateji mütflqlik Moskvaya bu imkan verir ki, Xzr dnizi, Qara dniz v Baltik dnizin nzart etsin, regional enerji strategiyalarnn mrkzind qrarlamaqla dünya enerji xritsinin yeni oxunuunda tsirli rol ifa ed bilsin (Minassian, 2008: 7.) Sözsüz ki, Rusiya üçün bel bir imkan tkc Qaraba münaqisini lind saxlamaqla v münaqid Ermnistan trfi özündn asl vziyytd saxlamaq yolu il yarana bilir. Aydndr ki, Qaraba münaqisinin dinc yolla çözülmsi Ermnistan Rusiyan dstklmsin ehtiyacdand v ifrat asllndan xaric ed v qrb trf yönld bilir. Nticd Rusiya yuxarda qeyd olunan potensiallardan .faydalana bilir

Qaraba konfliktinin idar edilmsind Rusiyan siyasti .3.4
Yuxarda qeyd olunan rtr Rusiyan Qaraba münaqisi qarsnda ikili siyast yürütmy mcbur edib. Birincisi, Rusiya Qaraba münaqisini öz regional maraqlar dairsind tkbaana idar etmk v onun dinc yolla hllini özünün thlüksizlik v maraqlarnn tmin edilmsi il rtlndirmk istyir. Kincisi, münaqinin hllind Rusiyan thlüksizliyi v maraqlar tmin olmad surtd msl donma durumunda saxlanlsn, Ermnistan-Azrbaycan münasiblri silahl .sülh vziyyetind davam etsin

Bu mqsd uyun olaraq, Rusiya, Qaraba münaqisinin hlli istiqamtind aparlan müzakirlrd vvlndn mühüm rol oynam v hmi danqlarn sabit ünsürü olmudur. Bu ölk münaqinin hlli :üçün iki istiqamtd beylxalq sviyyd vasitçilik etmidir Qaraba münaqisinin hll olunmas üçün 1992-ci ild sas qoyulmu 1- .ATT-in Minsk qrupu çrçivsind AB v Fransa il birlikd Münaqinin hlli yollar taplmas üçün Ermnistan v Azrbaycan 2- .(prezidentlrinin arasnda görülr tkil etmk (Fuller, 2013: 5

Rusiya, BMT-nin Qaraba münaqisi bard qtnamlrini dstklmi v Minsk qrupunun digr üzvlri il müqayisd daha çox müzakirlr ev sahibliyi etmi v daha .(çox hll yollar tqdim etmidir (Jarosiewicz and Strachota, 2011: 4 Yuxarda qeyd ediln ikili siyast sasnda Qaraba münaqisinin idar olunmasnda Rusiya :hmi realizm söyknn iki sas yanaman izlyib

.Qaraba muuml;naqisinin hll prosesini Rusiyadan asl vziyytd saxlamaq .1
.Muuml;naqi trflri arasında strateji balans qorumaq .2
lbtt, Rusiya muuml;naqinin hll olunmasn dstkldiyini bildirir v bu prosesd mnfi tsir qoyan amil kimi tannmasn istmir (Vaizi: 1389: 199). Bununla bel Rusiyann muuml;naqid icra etdiyi siyast yuxarda iar olunan yanamalar sasndadr. Ona gouml;r d Rusiya onun itirak olmadan keccedil;iriln buuml;tuuml;n muuml;zakir v vasitccedil;iliklri uursuzluqla sonlandrmaa chd edib. Bel bir nakam vasitccedil;iliy nuuml;mun olaraq 1992-ci ilin fevral v may aylarnda rann Azrbaycan v Ermnistan arasında vasitccedil;iliyini gouml;strmk olar. Hr iki ölk baccedil;larn atks imzalad bu vasitccedil;ilik ruslarn txribatnn qurban olaraq uursuzluqla nticlndi. Birinci vasitccedil;ilik, ermnilrin Xocalda qtliam touml;rtmli, ikinci vasitccedil;ilik, trflr arasında muuml;qavilnin imzalanmasna baxmayaraq, Ermnistan, Azrbaycann strateji hri saylan uan ial etdi v bunun ardnca da suuml;lh prosesi nticsiz qald. Bel inanrq ki, hr iki hadisnin, yni Xocal qtliam v uann ialnn arxasnda Rusiya dayanb. Hqiqtd Rusiya öz hrbi bouml;lmirlini muuml;naqiy qatmaqla Azrbaycan muuml;naqinin bitmsi üçün baqalarn vasit etdiyin gouml;r czalandrd. Hmccedil;inin, regional v transregional guuml;clr gouml;strdi ki, htta Qaraba muuml;haribsind birbaa itirak etmk bahasna da olsa digr oyunccedil;ulara Qaraba muuml;naqisi dhllizindn istifafd edrk "yaxn xaric" d

.(nuuml;fuzlarn artrmaa icaz vermyck (Nassibli, 1999: 14-15
Rusya, onun maraqlar nzr almad hr bir suuml;lh layihsi il muuml;xalift etmidir. Bu layihlrdn biri d Qobln "razi muuml;badils" tklifidir. Bu layihni irli suuml;rn amerikal :politoloq Pol Qobl muuml;badilnin rtlirini bel qeyd edir

.Qaraban bir hisssi Azrbaycan trfd axan çaylarla birlikd Ermnistana verilsin .1

.Azrbaycan v Naxccedil;van arasında yerln Ermnistan razisi Azrbaycana verilsin .2
Bu layihd qarya çxan problem, o cuuml;mldn ikinci bnd icraya qoyulduu surtd Ermnistann ranla laqsinin ksilcyin, buna gouml;r d Ermnistann bu layih il razlamayacann aydn olmasna diqqet etmkl Qobl layihy duuml;zli vermy çald. O tklif etdi ki, Qaraban bir hisssi, Ermnistann bir hisssi qarlnda – zahir, Azrbaycan Naxccedil;vana birldir bin Meri (Mehri) bouml;lgsi – Ermnistana verilsin

.(Abasov and Khachatrian, 2006: 40). Bu layih Qobln ikinci layihsi kimi tannr Rusiya hr nouml;v rq-qrbl muuml;nasiblirinin Qafqazda onun nuuml;fuzunu v itirakn azaldacana sbb olacan duuml;ünduuml;yuuml; üçün bu layihlrl razlamayb. Birincisi buna gouml;r ki, bu layihnin icras Qaraba muuml;naqisinin baa atmas demkdir, yni Rusiynn Azrbaycan v Ermnistana tzyiqlrinin sona yetmsi. kincisi budur ki, Bak-Ankara laqlrinin mouml;hkmlnmsi "yaxn xaric" d Tuuml;rkynin nuuml;fuzuna v pantuuml;rkizmin genilnmsin sbb olacaq. Bu da Rusiyann thluuml;ksizlik maraqlar il uyun glmir (Sduq, 1373: 171). Üçüncuuml;suuml;, bu layihnin uuru AB v qrbin uuru demkdir. Muuml;naqinin hllinin AB v qrbin lin duuml;msi v onlarn li il duuml;yuuml;nuuml;açimas Rusiyann xouna glmir. Çünki bu msl qrbl rqabt meydannda uduzmaq, onun nuuml;fuzunun ziflmsi v mntqd huuml;zurunun azalmasna brabrdır
.((Surnari, 1391: 160

2002-ci ilin vvlin Rusiyann prezidenti Vladimir Putin bildirdi: "Trflr arasında suuml;lh muuml;qavilsi imzaland surtd ona zmant vermy hazrdr". 2006-c ild d muuml;dafi naziri S. vanov da hmin mzymunu bu souml;zrl tkarlad: "Muuml;naqi trflri siyasi-diplomatik yollarla razla gislr, Moskva mntqy suuml;lhü qoruyan quuml;vvlr gouml;ndrmy hazrdr". (Hovhnnisan, 2011: 74) .Aydndr ki, Rusiya o suuml;lh razlamasn tsdiq edir ki, onun mtnind thluuml;ksizlik yuuml;nuuml;muuml;nd tzmini Rusiyaya taprlsn v suuml;lh zaman, htta suuml;lhdn sonra da Rusiyann regionda huuml;zuruna zmant versin. "Rusiyann icbari suuml;lhü" adlanan muuml;naqi mntqsind rus

sülhmramllarnn yerlm metodu Osetiya v Abxaziyada hyata ke&cicedil;irilmüsul ildir. Onun Qaraba bard d hyata ke&cicedil;irilmsi rus sgrlrinin Azrbaycana qaytmas v Rusiyann Cnubi Qafqazda güclü itirak prosesini tkmilldirck .((Valiyev, 2011: 135-36

Belliki, Rusiya indiy kimi yerin yetmi vasitçilikli v tklif edilmi sülh layihlirini öz maraqlar il üst-üst dümdiyi üçün nakam qoymudur. Bel ki, htta Qaraba münaqisind qalib trf olan v Rusiyann dstk çtri altnda yaayan Ermnistan da Rusiyann sülh prosesin mane olmasn etiraf edir. Ermnistan sabiq prezidenti Levon Ter-Petrosyann fikrinc: "Rusiya v ATT arasnda razlq ld olunmamas sülhün sas manesi v böhrann uzun sürmsinin sbbidir. Bu gün sülhün yaranmas heç d qardurma trflrin bal yox, tamamil vasitçilrdn asldr. Döyü indi yerini müharib meydanndan iki vasitçi arasnda mübarizy vermidir" (Vaizi, 1379: 190). Yuxarda da toxunulduu kimi bu bax Azrbaycann elitas, dövlt rsmilri v ümumi fikir arasnda

.Ermnistanla müqayisd daha çox bdbinlikl yanadr

Rusiyann Qaraba konfliktind öz ikili siyastlirini gerçkldirmk üçün digr yanamas trflr arasnda balans yaratmaq v onu qorumaqdr. 2002-ci ild V. Putin bu yanaman bel izah etdi: "Rusya dövlti çalr ki, Qaraba münaqisind n udan trf olsun, n d uduzan v bu tnha çx yoludur". (Minassian,

.(2008: 15

Realizm metoduna uyun olaraq güc balansnn pozulmas müharibni qaçlmaz edir. Morgentaunun fikrinc, güc balansna söyknn sistemd balans sabitliyini tnzimlmk üçün üçüncü güc olmaldr. Balans gücünü yaradacaq ölknin vzifsi güclri tnzimlmkdir. Üçüncü güc qarya çxan tlblr uyun olaraq thdid olunan trfi el dstklmlidir ki, ona qar yönlmi thlükni

.(özündn uzaqladra bilsin (Seyfzad, 1374: 62

Rusya rsmilri bu tfkkürl münaqinin trflri arasnda güclri tarazladrmaq, nticd Azrbaycan v Ermnistan arasnda yeni müharibnin yaranmasnn qarsn almaa chd edirlr. Çünki yeni müharibnin yaranmas birincisi, xarici qüvvlri regiona çk bilci v onlarn iki trfdn birini dstklycyi surtd mntqd yeni thlüksizlik trtbi yaradaca üçün Rusya üçün narahatedicidir. kincisi, Qaraba regionunda hr bir yeni müharib Rusiyan çtin seçim arasnda qoya bilr. Ermnistan xeyrin ola bilck bir müdaxil edib-etmmsi bard seçim, xüsusil d Kollektiv Thlüksizlik Müqavilsı Tkilatndak (KTMT) öhdliyin gör Rusya üçün çox çtindir. Ermnistan xeyrin müdaxil etmk, Türkiynin Azrbaycana hrbi dstk vermsini öz ardnca gtir bilr v nticd Rusiya-Türkiy münasibtlri ciddi kild thlüky dür. Ermnistan dstklmmk is Kollektiv Thlüksizlik Müqavilsı Tkilat çrçivsind Rusiyann öz öhdliyin ml etmmsi mnasna olaraq .(Rusiyann etibarn nglyr (Fuller, 2013: 5-6

Rusya balans qorumaq yanamasna sasn, Ermnistan açq-akar dstklmkl eyni zamanda Azrbaycanla da münasibtlirini qorumaa chd etmidir ki, Qaraba münaqisind qbul edil bilinn qrarlara öz tsirini qoya bilsin. Bunu da nzr almaq lazmdr ki, Rusya Ermnistanla thlüksizlik v digr müqavillri il Azrbaycanla neftd iqtisadi maraqlar arasnda qalmdr (Migdalovitz, 2001: 13). Ona gör d Qaraba münaqisi dhlizi v münaqi trflri arasnda balans yaratmaqla Rusya hr iki ölknin müxtif drclrd öz orbitind qoruyub saxlaya v hr ikisindn öz maraqlar üçün istifad ed bilr (Kogan, 2013: 1). Bu sasla, Rusiya Ermnistanla strateji müttfiqlik etmi v Azrbaycanla mklal da gözdn uzaq

qoymamdr. 4 iyul 1997-ci ild Rusiya v Azrbaycan qarqlql dostluq, mkdalq v thlüksizlik müqavilsimiz etmələr. Müqavild beynlxalq thlüksizlik msl̄ri, separatizmi mhkum etmk, razi bütövlüyün hörmti yanamaq mövzularna tkid olunub. El hmin il, yni 29 avqust 1997-ci ild Rusiya Ermənistanda qarqlql dostluq v mkdalq haqqnda müqavil imzalad v orada qarqlql .(hrbi dstk d nzrd tutulub (Migdalovitz, 2001: 13

Putinin hakimiyyət glmsi il Azrbaycanla münasibtlr daha artq hmiyyət ksb etmy balad. O, Rusiyann imali Qafqaz bölgrind qeyri-sabitlik yaratmaq gücün malik bir ölk y hmiyytsiz yanaa bilməzdi. Ona gör d Putin 9 yanvar 2001-ci ild Bakya sfri ilk Rusiya prezidentinin bu ölk sfri kimi tarix düdü. Ondan qabaq; 1991-2001-ci illər arasında Rusiya ölk baçlarndan heç biri Azrbaycana sfr etmmidi. Trflr bu sfrd Xzr dnizinin sularnn qorunmas mqsdil birg qüvvnин yaradılmış bard razla gldilr. Hmçinin, Dmitri Medvedyevin prezidentlik dövründ iki ölk arasında çox mühüm müqavillr imzaland. S-300 PMU Favorit 11raket kompleksinin Azrbaycana thvil verilmsi bard .(Rusiya v Azrbaycan arasında razlama oldu (rfi, 1391: 88-97

Amma bu arada aydn olan budur ki, ruslar Azrbaycan Respublikas il mkdalq etslr d heç vaxt Qaraba mntqsind bu ölknin xeyrin balans pozmaa hazr deyillr. Üstlik, ksin olaraq Azrbaycann öz nefti sasnda hrbi gücü artdqca, Rusiya da balans qorumaa, Ermənistann hrbi çkisini daha da arladırməa chd edir. Buna nümun kimi Rusiyann 2010-cu ild Ermənistanda balad müqavily sasn, Ermənistanda yerln Gümrü hrbi bazasında 2024-cü ildk sgrlrinin say 5000 nfr çatacaq (Mikhelidze, 2010: 6). Bu uzun müddtli itirakın mnas odur ki, Azrbaycann hrbi gücü n qdr artsa, Ermənistanda tarazlıqda dayanacaq, ondan yuxar qalxa bilməz. Ona gör d bu yanama Dalq Qaraba münaqisind Rusiyann .maraqlarn tmin edək

Ntic .4

Güc balans bais oldu ki, 1990-c ild AB, Avropa ölkli v Türkiy öz maraqlarn v mövqelrini qorumaq istmlrin baxmayaraq, Rusiyann Qafqazda hrbi v siyasi gücünü qbul etmy məbur oldular. Ondan sonra Rusiyann bu bölgd üstünlüyünü zifltmk chdlri ya ba tutmayb, ya da faktiki olaraq müvffqiytsizliy urayb. 2008-ci il müharibsinə Gürcüstan NATO-ya yaxnlamaq mqsdinin uursuz olmas, Qaraba münaqisinin hllı yönümünd müxtlif, xsırin, tkılatlarn v ölklin vasitçilik layihlri, o cümldn 2008-ci ilin avqust ayında ba vern müharibsinə sonra Türkiyin Qafqazda mkdalq v sabitliyin yaranmas bard tklif etdiyi layihnin bir ntic ver bilməsdi, 2008-2009-cu illərd Qaraba münaqisinin sona yetəmsin tsir göstr bilək Türkiy-Ermənistən münasiblrinin adilmsi plannnakam qalmasın hams regiondak münaqılın Rusiyaya bal olmasın v onlarn hllinin .Rusiyann maraqlarn tmin etmsi il rtlənməsini göstrir

2008-ci ilin avqustunda Rusiya-Gürcüstan müharibsi sübut etdi ki, Rusiya onun maraqların nəzər almadan bir trfli olaraq regional münaqılrd dyiiklik etmy icaz verməz. Bundan qeyri surtd öz maraqların tmin emk üçün htta, hrbi güc d 1 atar. Bu müharib Cnubi Qafqazın thlüksizlik msl̄rin qatlan bütön trflr açq-akar bir mesaj idi. Xüsusil d Azrbaycan Respublikasna anlatmaq istyirdi ki, Rusiyann müttfiqi il silahl müharib hrbi baxmdan n qdr viranədici olar v sizi Rusiya il üz-üz qoya bilər. Qaraba, Cnubi Osetiya v Abxaziya kimi Rusiya il srhdd yerləməsindən v bu ölknin orada sülhü qoruyan qounlar olmamasına baxmayaraq, ihmən liyev

bu hadisdn ibrt götürrk, Gürcüstann prezidenti Mixail Saakavili kimi shv hesablamaya düçar olmaz. Bunu nzh alaraq demk olar ki, Azrbaycan rsmilrinin bzn "qsa müddtli v qlb il nticlnn müharib" demklri, öz clbediciliyini artq bir qdr itirmidir. Ona gör d Qaraba münaqisind mövcud durum yaxn glcyin n çox ölçüb-biçilmsi .lazm olan senarilrindn biri olacaq

Bu arada bel nzh glir ki, enerji amili Rusiyann istyinin ksin olaraq Qaraba münaqisind balans bir qdr d olsa Azrbaycann xeyrin dyi biln tk kataqoriyadr. Regionun enerjisinin ötürüimsind Rusiyann rolunun ziflmsi v qrbn, sasn d Türkiyinin Azrbaycana iqtisadi ball, Avropa ölkirinin Azrbaycann neftindn asll Qaraba münaqisind mövcud durumunda xoagln sasl dyiikliklr yarada bilr. Bir trfdn Rusiya da çalr ki, Xzr dnizinin enerjisind inhisar yaratsn v bütün tranzit yollarna sahiblik etsin. Digr trfdn is Azrbaycann enerjisinin mürkkb diplomatiyas Qaraba münaqisinin drhal hll olmas v qrb güclrini Baknn xeyrin dstk vermk üçün clb ed bilmsindn nakam qalmdr. Qrbyönümlü enerji siyastinin istniln ntic vermmisi, Azrbaycan dünya il münasiblrlind daha çox diversifikasiya etmkl neft siyastlrlnd dyiiklik etmy sövq etmidir. Enerji siyastinin inkiaf Azrbaycan yeni yanamaya sasn Rusiya il mülahiz etmk olar. Bu yanamann nticsind Azrbaycann enerji ixrac etmsinin hesabatnda rngli rol oynamaa icaz tapr. Hqiqt Azrbaycann baçlar enerji sahsind Türkiy v Avropa il öz müzakirlrini qorumaq .üçün Rusiya il mkgdaln güclndirmidir

Qeyd ediln yanamaya diqqet etmkl, Azrbaycan Rusiya üçün çox hmiyyt ksb edir. cras mümkün bir senari budur ki, Rusiya enerji inhisarn öz lind saxlamaq üçün tbii qazn ixrac bard vvl Azrbaycanla, sonra is Türkiy il müamil etsin v bununla da Orta Asiya v Xzr dnizindn qrb axan enerji tranzit yollarna nzarti ld saxlasn. Bu istiqamtd Bak dövli ahdniz 2 yatann qaz ehtiyatlarnn bütün hcmini Rusiyaya verrk, bunun vzind Ermnistanla münaqid Rusiyann dstyini qazana bilr. Bu dstk, Azrbaycann ial edilmi razilrini geri qaytarmaq üçün chdlrlnd Rusiyann neytral mövqe tutmasna,

.yaxud Rusiya diplomatiyasnn Ermnistan tzyiglrin amil olan bir razlama ola bilr Hr halda reallq budur ki, Qaraba konflikti kökü keçmi qaydan mürkkb bir münaqilrdn biridir. Aradrmann nticsinin göstrdiyi kimi hazrk durumda Qaraba münaqisind sülh prosesinin Rusiyann müdiriyetyin ball v bu ölk vasitsil qardurma trflri arasnda qüvvirlrin tarazladrlmas, münaqinin uzanmasnn, thlükli olmasnn, nticd Azrbaycan v Ermnistan arasnda qarql dümn baxlarn sas sbbidir. Bununla bel diqqeti çkn mövzu budur ki, Qaraba münaqisin hakim durum, 1994-cü ild Cnubi Qafqazda ba vermi geopolitik dyiikliy, xüsusil d enerji geosiyasti keçidi dyiikliyin v onun ötürülm xttin diqqet etmkl Rusiyann münaqini mlum olmayan zamana kimi dondurmasna saslanan hazrk midiriyyt modeli il mütnasib deyil v onun dyiilmsinin zruriliyi –istr dinc yolla olsun, istrs d güc vasitsil – regional v onun oyunc¸ular balansnda özünü göstrck. Bel nzh glir ki, Rusiya da bu durumdan tsirlrnk .nhayt, geopolitik tlbirl razlaacaq

:Qaynaqlar

a) Farsca qaynaqlar

:Kitab

Devid A. Lik v Patrik M. Murqan (1371), "Nizamhayi mntqeyi; mniytsazi dr chani novin", Trcüm: Seyid Clal .1

- .Dehqani, Tehran: Pejohikdeyi Mutaliati Rahbordi .Seyfzad, Seyid Hüseyn (1374), "Nzriyyehayi muxtif dr rvabiti beynlmill", Tehran, Qoms .2 .hvri, hmd (1375), "Diplomasiyi böhran", Tehran: Dftri Mutaliati Siyasi v Beynlmilli .3 .Sdiq, Miribrahim, (1383), "Rvabiti ran ba Cumhurihayi Qfqaz", Tehran: Nri Dadqostr .4 .Kolayi, lahe (1385), "Siyast v hökumt dr Fedrasiyoni Rusiye", Tehran: Dftri Mutaliati Siyasi v Beynlmilli .5 .Muirzad, Homeyra (1385), "Thvvul dr nzriyyehayi rvabiti beynlmill", Tehran: Smt .6 .Vaizi, Mhmud, (1385), "Jeopolitiki bohran d Asiyayi Mrkzi v Qfqaz", Tehran: Dftri Mutaliati Siyasi v Beynlmilli .7 .Vahidi, Elyas (1385), "Bravordi istratejiki Azrbaycan, c. 2", Tehran: brari Muasiri Tehran .8
Mqallr rfi, Huseyn (1391), "stayi v puyayii peyvndha dr rvabiti du suye Cumhuriyi Azrbaycan v Rusiye", Fslnameyi Aran, sal .1 .11, omare: 32-33, payiz v zimistan, s. 81-100
hmdiyan, Qudrtullah v Qulami, Thmurus (1388), "Asiyayi Mrkzi v Qfqaz; rseyi taruzi mnafeyi Rusiye v rb", Mutaliati .2 .Avrasiyyayi Mrkzi, sal 2, omare 4, tabistan v Payiz v tabistan, s. 1-20 .thri, Seyid sdullah, Bhmn, ueyb v lipur, "Mutaliati Avrasiyyayi Mrkzi" sal 5, omare 11, payiz v zimistan, 1-20 .3 Surnari, Huseyn (1391), "Baziyi qudrat d munaqieyi Qrba v payaniyi txasum dr rvabiti Azrbaycan v rmnistan", .4 .fslnameyi Aran, sal 11, omare 32-33, payiz v zimistan, s. 143-171
Qalibaf, Mhmmtd Baqir v Cuneysi, Rza (1388), "Thlili br mahiyyeti rftarhayi mutnaqiz Rusiye d Asiyayi Mrkzi v Qfqaz", .5 .fslnameyi Aran, sal 7, omare 19-20, bhar v tabistan, s. 127-156
Vaizi, Mhmud (1389), "Nizami novini beynlmill v modiriyeti bohranhayi beynlmilli", fslnameyi Rahbord, sal 19, omare .6 .56, payiz, s. 7-42
b) ngilisc qaynaqlar :Kitablar
Abasov, Ali and Khachatrian, Haroutiun (2006), The Karabakh Conflict(Variants of settlement:Concepts and reality), .1 .Third edition, Baku-Yerevan :Mqallr
Fuller, Elizabeth (2013), "Azerbaijan's Foreign Policy and the Nagorno-Karabakh Conflict", Istituto Affari .1 .Internazionali, Rome, Italy, IAI Documents and Working Papers, Volume.13, Issue.12, 8 April
Hovhnnisyan, Vazgen (2011), "Major Development Trends of the Russian-Armenian Relations at the Beginning of .2 .the 21st Century", 21st CENTURY, No 2 (10), pp. 66-76
Ismailzade, Fariz (2011), "The Nagorno-Karabakh Conflict:Current Trends and Future Scenarios", Istituto Affari .3 .Internazionali, IAI Working Papers 11/29, November
Ismayilov, Morad (2010), "Continuity and Change in Azerbaijan's Energy Diplomacy", Caucasus Analytical .4 .Digest, No.16, 26 April, pp.2-5
Kogan, Eugene (2013), "The South Caucasus Countries and Their Security Dimension", The Black Sea Trust for .5 .Regional Cooperation, Neighbourhood Policy Paper, No 11, March
Kjaernet, Heidi (2009), "The Energy Dimension of Azerbaijani- Russian Relations; Maneuvering for Nagorno- .6 .Karabakh", Russian Analytical Digest, No.56, 3 March, pp.2-6
Minasyan, Sergey (2013), "Russian-Armenian Relations: Affection or Pragmatism?", PONARS Eurasia Policy Memo, .7 .No. 269, july, pp.1-5
Valiyev, Anar (2011), "Azerbaijan-Russia Relations After the Five-Day War: Friendship, Enmity or Pragmatism?", .8 .Turkish Policy Quarterly, Volume 10, Number 3, Fall, PP. 133-143
Wieclawski, Jacek (2011), "Contemporary Realism and the Foreign Policy of the Russian Federation", International .9 .Journal of Business and Social Science, Vol.2, No.1, January, pp. 170-179

Elektronik qaynaqlar :Farsca

:Siyasthayi Amrika dr mntqeyi Qfqaz" (1382, 25 isfnd). Aadak saytda"
.www.csr.ir/departments.aspx?lng=fa&abtid=01&depid=44&semid=147

:ngilisc

- E. Cornell, Svante (1999), The Nagorno-Karabakh Conflict, Report no.46, Department of East European studies, .1 Uppsala University, Available at: [http://edoc.bibliothek.uni-halle.de/servlets/MCRFileNodeServlet/HALCoRe_derivate_00003079/Nagorno-Karabakh%20Conflict.\(pdf;jsessionid=qre7y57dclf0?hosts=local](http://edoc.bibliothek.uni-halle.de/servlets/MCRFileNodeServlet/HALCoRe_derivate_00003079/Nagorno-Karabakh%20Conflict.(pdf;jsessionid=qre7y57dclf0?hosts=local), (Accessed on: 13/04/2014)
- Gamaghelyan, Philip (2005), "Intractability of the Nagorno-Karabakh Conflict:A Myth or a Reality?", Peace and .2 Conflict Monitor, Available at: <https://www.zotero.org/joanna-lee/items/itemKey/9GKDDIPK>, (Accessed on: .(10/11/2013)
- Galstyan, Narek (2013), "The Main Dimensions of Armenia's Foreign and Security Policy", Norwegian .3 Peacebuilding Resource Center, NOREF Policy Brief, March, Available at: <http://www.peacebuilding.no/Themes/Norway-and-emerging-powers/Publications/The-main-dimensions-of-Armenia-s-foreign-and-security-policy> (Accessed on: 13/11/2013)
- H. Cordesman, Anthony, Gold, Bryan, Shelala, Robert and Gibbs, Michael (2013), "U.S and Iranian Strategic .4 Comptition: Turkey and the South Caucasus", Center for Strategic and International Studies, 6 Jun, Available at: <http://csis.org/publication/us-and-Iranian-strategic-competition-turkey-and-south-caucasus> (Accessed on: .(03/01/2014)
- Jarosiewicz, Aleksandra and Strachota, Krzysztof (2011), "Nagorno-Karabakh Conflict Unfreezing", Center for .5 Eastern Studies, 26 Oct, OSW Commentary, Available at:<http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?id=134013&lng=en>, (Accessed on: 13/11/2013)
- J. McGinnity, Ian (2010), "Selling its Future Short: Armenia's Economic and Security Relations with Russia", .6 CMC Senior Theses, Paper 58, Available at: http://scholarship.clarmont.edu/cmc_theses/58. (Accessed on: .(15/10/2013)
- Mikelidze, Nona (2010), "The Azerbaijan-Russia-Turkey Energy Triangle and its Impact on the Future of Nagorno-.7 Karabakh", Instituto Affari Internazionali, Documenti 1018, September, Available at: www.iai.it/pdf/DocIAI/iai1018.pdf, .((Accessed on: 03/12/2013)
- Minassian, Gaidz (2008), "Armenia a Russian Outpost in the Caucasus?", Russia/NIS Center, Paris, February, .8 Available at: http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=%22Armenia%20a%20Russian%20Outpost%20in%20the%20Caucasus%3F-Gads&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CCUQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ifri.org%2Fdownloads%2Fifri_i_RNV_minassian_Armenie_Russie_ANG_fevr2008.pdf&ei.=RDzOUpjHLcn9ygOUulCwBA&us=AFQjCNFF0V9nbpGBISEKJf0_gq63FDbgg, (Accessed on: 13/11/2013)
- Migdalovitz, Carol (2001), "Armenia- Azerbaijan Conflict", Congressional Research Service, Issue Brief for Congress, .9 (26 December, Available at: www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/ib92109.pdf&rlm; (Accessed on: 17/10/2013)
- Nassibli, Nasib (1999), "Azerbaijan-Iran Relations:Past and Present", Journal of Azerbaijan Studies, pp. 3-23. .10 Available at: <http://dspace.khazar.org/jspui/bitstream/123456789/172/3/N.%20Nasibli.pdf>, (Accessed on: .(15/10/2013)
- Paul, Amanda and Rzayeva, Gulmira (2011), "Azerbaijan; The Key to EU Eenergy Security", European Policy Center, .11 .(24 October, Available at: http://www.epc.eu/pub_details.php?cat_id=4&pub_id=1357 (Accessed on: 17/10/2013)
- Wolff, Stefan (2007), The European Union and The Conflict Over The Nagorno-Karabakh Territory, Report Prepared.12 for the Committee on Member States' Obligations Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Berlin, 4-5 November, Available at: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_.data/file/224476/evidence-stefan-wolff-nagorno-karabakh-territory.pdf. (Accessed on: 03/01/2014)
- Dhlizlr müharibsi; Qarabadanraq vama kimi